

Okullarda Yılmazlığı Güçlendirme El Kitabı Tüm Okul Yaklaşımı

Didem AYDOĞAN

Suna ERYİĞİT-MADZWAMUSE

Genişletilmiş ve Güncellenmiş

2. Baskı

Dr. Öğr. Üyesi DİDEM AYDOĞAN - Dr. SUNA ERYİĞİT-MADZWAMUSE

OKULLARDA YILMAZLIĞI GÜÇLENDİRME EL KİTABI TÜM OKUL YAKLAŞIMI

ISBN 978-605-241-796-6
DOI 10.14527/9786052417966

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayınladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindeks.net** tarafından yayınları taranmaktadır; indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Eylül 2019, Ankara
Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı: Ocak 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Pegem Akademi
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
(0312 341 36 67)

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 25931

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Profesör Angie Hart'ın ön sözüyle...

Dr. Öğr. Üyesi DİDEM AYDOĞAN

Lisans eğitimini Konya Selçuk Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik programında, yüksek lisans ve doktora eğitimini ise Gazi Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında tamamlamıştır. Doktora sonrası eğitimi için ziyaretçi araştırmacı olarak İngiltere Brighton Üniversitesi, “Centre of Resilience for Social Justice” merkezinde yılmazlık üzerine çalışmalarını gerçekleştirmek üzere, 11 ay süre ile bulunmuştur. Yılmazlık ve özellikle de aile yılmazlığı alanında yayınlanmış ulusal ve uluslararası alanda pek çok yayına sahiptir ve bu konuyla ilgili TÜBİTAK projelerinde görev almıştır. Aynı zamanda Türkiye’de düzenlenen farklı kongre ve toplantılarda ruh sağlığı alanında çalışanlara yönelik yılmazlık temalı atölye çalışmalarında ve programlarında konuşmacı olarak yer almıştır. Bunun yanı sıra, Dr. Aydoğan ulusal ve uluslararası farklı kurum ve kuruluşlardan ödül ve burs almaya hak kazanmıştır. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği tarafından Genç Araştırmacı Ödülü, TÜBİTAK yurtdışı doktora sırası ve doktora sonrası burs programları ve ICASSI (International Comitte of Adlerian Summer School and Insitutes) katılım bursu bunlardan bazılarıdır. Dr. Aydoğan, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi’nde Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilimdalı’nda Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaktadır.

Dr. SUNA ERYİĞİT-MADZWAMUSE

Lisans ve yüksek lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Bilimleri bölümü Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında, doktora eğitimini ise Amerika Auburn Üniversitesi insan gelişimi ve aile çalışmaları alanında tamamlamıştır. Dr. Suna Eryigit-Madzwamuse, çocuk/ergen gelişimi, aile çalışmaları, okul ve çevrenin çocuk/ergen gelişimine etkileri üzerine uzmandır. Araştırmaları uzun süredir risk ve yılmazlık üzerine odaklanmıştır. Dr. Suna Eryigit-Madzwamuse yılmazlık çalışmalarına uluslararası boyutta teorik ve uygulamalar açısından önemli katkılarda bulunmaktadır. Özellikle de okul bağlamında yılmazlık uygulamalarına yönelik iki geniş çaplı araştırmaya liderlik etmekte ve farklı araştırmalarda pek çok araştırmacıya süpervizörlük etmektedir. Psikoloji alanı içinde oldukça önemli olan dergilerde hakem olarak görev yapmaktadır (Örneğin Child Abuse and Neglect, Journal of Adolescence, Resarch in Developmental Disabilities). Dr. Suna Eryiğit Madzwamuse şu an İngiltere Brighton Üniversitesi, Halk Sağlığı Bölümü'nde Centre of Resilience for Social Justice müdür yardımcılığı göreviyle merkezin çocuk ve aile bölümü çalışmalarına başkanlık etmektedir.

ÖN SÖZ

Sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı olan çocuk ve gençlerde yılmazlığı güçlendirmeye yönelik program hazırlanacağını ilk öğrendiğimden bu yana büyük bir heyecanla süreci takip ettim. Sosyal Adalet için Yılmazlık Merkezi'mize ziyaretçi araştırmacı olarak Türkiye'den gelen Dr. Didem Aydoğan ve bu çalışmanın süpervizyonluğunu yürüten merkezimizin başkan yardımcısı Dr. Suna Eryiğit-Madzwamuse verimli bir süreç tamamladılar.

Yılmazlık Çatı Modeli, sistem yaklaşımı, sosyal adalet ve birlikte güçlenmeye fırsat veren tüm okul yaklaşımına dayalı yılmazlık uygulamalarından Türkiye'de konuşulmaya başlanılacak olması pek çok çalışma alanına katkı sağlayacaktır. Bugün İngiltere Brighton Üniversitesi'ne bağlı merkezimiz ve bir sosyal girişimcilik platformu olan Boingboing ile İngiltere'nin farklı bölgelerinde okullar, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimler ile iş birliği içerisinde yılmazlık uygulamaları gerçekleştirmekteyiz. Çalışmalarımızın uluslararası boyutuna Türkiye ile olan işbirliğimizin de eklenmesi heyecan verici.

Benim uzun yıllardır devam eden hem Brighton Üniversitesi hem de Boingboing deki çalışmalarımın bir yansıması olan ve Lisa Williams ile birlikte oluşturduğumuz Akademik Yılmazlık Yaklaşımına dayalı olarak geliştirilen bu program Türkiye'de özellikle eğitim ve psikolojik danışmanlık alanlarındaki uygulamalara yeni hatta devrimsel bir bakış açısı getirecektir. Bu program okul uygulamalarının yalnızca öğrencilerin yılmazlıklarını arttırmaya odaklanmakla kalmayacak, okullar için birlikte güçlenmeye yönelik bir fırsat sağlayacaktır. Sistem yaklaşımı ve sosyal adalet bakış açısını bir arada ele alan yılmazlık uygulamaları bireysel müdahalelerin de ötesine geçmektedir. Okul sistemini oluşturan her bir ögenin (örneğin, öğrenci, aile, okul personeli) sesini duyabilmek ve herkesin kendi hak savunuculuğunu dikkate almak özellikle dezavantajlı gruplar ile çalışırken önemlidir. Bu el kitabı okulda yılmazlık temelli uygulamalar ve stratejiler geliştirmeniz, bu uygulamaları ve stratejileri geliştirirken

herkesin katılımını sağlamanız ve bu süreçte açık ve erişilebilir bir dil kullanmanız için yol gösterici olacaktır. Bu program okul odaklı üretilmiştir ancak önerileri dezavantajlı gruplar ile çalışan diğer uygulayıcılar ve topluluklar için de değerli olacaktır.

Bu el kitabının Türkiye toplumunda birlikte gelişim ve güçlenmeye katkı sağlamasını umuyorum.

Profesor Angie Hart
University of Brighton
School of Health Sciences
Centre of Resilience for Social Justice
Boingboing Resilience research and practice platform

ÖN SÖZ

Bu kitap Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 2219 Yurtdışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programında hazırlanan “Sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı olan ergenlerde yılmazlığı güçlendirme programının geliştirilmesi” başlıklı proje çalışmasının çıktısıdır. On bir ay süre ile projenin süpervizyonu aynı zamanda kitabın diğer yazarı, Dr. Suna Eryiğit-Madzwamuse’nın danışmanlığında, İngiltere Brighton Üniversitesi, Sosyal Adalet için Yılmazlık Araştırma Merkezi’nde (Center of Resilience for Social Justice) yılmazlık üzerine teorik ve uygulamalı olarak yoğun bir şekilde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda oluşturulmuştur. Bu çalışmanın gerçekleşmesini sağlayan, TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Programları Başkanlığı’na teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca değerli hocam Prof. Dr. Yaşar Özbay’a 2219 programına başvuru sürecinde yazdığım projeye dair geribildirimleri ile yön verdiği için minnettarlığımı belirtmek isterim. Ayrıca Doç. Dr. Ruken Akar Vural’a süreç boyunca ilgisi için teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmanın gerçekleştirilmesine yön veren, Yılmazlık Çatı Modeli’ni derinlemesine anlamamızı sağlayan başta Brighton Üniversitesi, Sosyal Adalet için Yılmazlık Merkezi başkanı ve Halk Sağlığı Bölümü öğretim üyesi Profesör Angie Hart’a şükranlarımızı sunarız. Bu kitapta tüm okul sistemine dayalı yılmazlık programının geliştirilmesinde akademik yılmazlık yaklaşımı (academic resilience approach) esas alınmıştır. Bu yaklaşım Angie Hart ve Lisa Williams öncülüğünde başlatılmış olup; İngiltere Brighton’da bir sosyal girişimcilik örneği olan Boingboing yılmazlık araştırma ve uygulama platformu tarafından yaygınlaştırılmıştır. Düzenledikleri atölye programları ve uygulamaya yönelik derinlemesine paylaşımları ile bu projenin program boyutunun zenginleşmesine katkı sağlayan, Boingboing çalışanları Anne Rathbone, Josie Maitland, Gabrielle Rowles ve Claire Voss’a teşekkür ederiz. Ayrıca dezavantajlı öğrencilerin çoğunlukta olduğu okulda çalışmaları bizim ile paylaşan ve geribildirimleri ile çalışmamıza katkı sağlayan Uzman Psikolojik Danışman Enes Kalkan’a teşekkürlerimizi sunarız.

Dr. Didem Aydoğan

Dr. Suna Eryiğit-Madzwamuse

Kitap Hakkında

Bazı insanların yaşam öykülerine tanık olduğumuzda ya da onları dinlediğimizde şaşkınlık içinde ama bir o kadar da hayran kalarak “Bu kişilerin hayata nasıl sınıksız tutunmaya” çalıştıklarını anlamaya çalışırız. Özellikle okul ortamında çalışan biz eğitimcilerin yaşadığı onca riskin ve olumsuzluğun üstesinden gelerek eskisine göre daha güçlü olan, yüksek akademik başarı sergileyen öğrencileri olmuştur. Peki, nasıl oluyor da yaşamında pek çok olumsuzluğa rağmen bazı öğrenciler bu durumu fırsata çevirip yeni bir dönüşüm ile yaşama tutunuyorlar? Biz bu kitap aracılığıyla psikolojik danışmanlar, eğitim gönüllüleri (okul yöneticileri ve öğretmenler), akademisyenler, politika geliştiriciler olarak bütün öğrencilerimizi ama özellikle dezavantajlı ve zor koşullar altında yaşayan öğrencilerimizi, hayata en iyi şekilde hazırlamak için hep birlikte ne yapabiliriz düşüncesine odaklanmak istedik. Bu hedefe bağlı olarak bu kitabın amacı, yılmazlığı güçlendirmede tüm okul yaklaşımına dayalı bir program önerisinde bulunmaktır.

Tüm okul yaklaşımına dayalı yılmazlığı güçlendirme el kitabı okullarda psikolojik danışmanların, hâlihazırda uyguladıkları programlarına entegre edebilecekleri şekilde yapılandırılmıştır. Var olan uygulamalardan farklı olarak bu el kitabı psikolojik danışma hizmetlerine sosyal adalet bakış açısı ile sosyal-ekolojik ve sistem odaklı bir program sunmaktadır. Bu yaklaşımdan yola çıkarak bu el kitabı psikolojik danışmanların, tüm okul sisteminde yer alan; okul yönetimi, öğretmenler, okulda diğer çalışanlar (sekreter, hizmetli, kantin çalışanları), öğrenciler ve okul sisteminin ilişkide bulunduğu aile ve toplumla birlikte hareket etmesini gerektirir.

Kitabın Yapısı

BÖLÜM 1: Yılmazlık kavramını ve okul sistemi içinde yılmazlığı derinlemesine anlamaya odaklanmaktadır. Bu bölüm, yılmazlığı güçlendirme programına yön veren; yılmazlığın tarihçesi ve tanımını, risk ve koruyucu faktörleri, yılmazlığı güçlendirmede sosyal adalet bakış açısını, tüm okul yaklaşımını, Yılmazlık Çatı Modeli'ni ve projenin ilk aşamasına ilişkin sonuçları içeren bilgilerden oluşmaktadır.

BÖLÜM 2: Yılmazlığı okul sisteminde nasıl planlayacağımıza odaklanmaktadır. Bu bölüm programın ön hazırlığı, okulun detaylı incelenmesi ve okul eylem planını kapsamaktadır. Personel eğitimi, öğrencilerin risk ve koruyucu faktörlerinin belirlenmesi, okulun zayıf ve güçlü yönlerini tanımlama ve okul eylem planı geliştirmeyi içermektedir.

BÖLÜM 3: Son bölüm ise Bölüm 2'de sunulan planlama aşamasında yapılan tüm hazırlıklar sonrası, uygulama, değerlendirme ve sonuca odaklanmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	vii
Ön Söz.....	ix
Kitap Hakkında.....	x
Kitabın Yapısı.....	xi

1. BÖLÜM

1. Yılmazlık Bakış Açısı	2
2. Risk ve Koruyucu Faktörler	4
3. Yılmazlık ve Ruh Sağlığı: Okulların Yeri ve Önemi	7
4. Sosyal-Ekolojik Model.....	9
5. Sosyal Adalet Anlayışı	11
6. Tüm Okul Yaklaşımı	12
7. Yılmazlık Çatı Modeli	21
8. Proje Ön Aşama Sonuçları.....	24

2. BÖLÜM

1. Ön Hazırlık	30
1.1. Okul Yönetimi ile Görüşmeler	31
1.2. İlk Duyurular.....	31
2. Okulun İncelenmesi	33
2.1. Personel Eğitimleri	33
2.1.1. Temel Eğitimler	35
2.1.2. Personel Yılmazlığı	38
2.2. Okulun Güçlü ve Zayıf Yanları	41
2.2.1. Öğrenciler ile Görüşmeler	42
2.2.2. Okul Personeli ile Görüşmeler	47
2.2.3. Veliler ile Görüşmeler	54
2.3. Öğrencilerin Risk ve Koruyucu Faktörlerin Belirlenmesi	55
3. Okul Eylem Planı	59

3.1. Veri Analizi	60
3.2. Eylem Planının Oluşturulması	62

3. BÖLÜM

1. Uygulama	80
2. Değerlendirme	80
3. Sonuç	87
Kaynakça.....	89
Yılmazlık Program Örnekleri	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ekolojik Model.....	10
Şekil 2. Yılmazlıkta Okul Topluluğunda Yapı ve Süreçler	18
Şekil 3. Tüm Okul Yaklaşımına Dayalı Yılmazlık Çalışmalarının Okul Sistemine Faydaları.....	19
Şekil 4. Yılmazlık Çatı Modeli Bileşenleri	22
Şekil 5. Yılmazlık Çatı Modeli'ne Göre Olmazsa Olmazlar	24
Şekil 6. Y-TOYP Planlama Aşaması.....	30
Şekil 7. Personel Eğitimlerinin Amacı.....	33
Şekil 8. Y-TOYP Personel Çıktıları	41

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler	6
Tablo 2. Yılmazlık Çatı Modeli	23
Tablo 3. Sosyoekonomik Açından Dezavantajlı Grupta Yer Alan Öğrencilerde Yılmazlığı Sağlayan Koruyucu Faktörler	58

1. BÖLÜM

Brighton, 2019

1. Yılmazlık Bakış Açısı

Günümüzde dezavantajlı gruplarda yer alan öğrencilerin yaşamına mercek tuttuğumuzda onların hayatlarını olumsuz yönde etkileyebilecek pek çok yaşam olayı, kriz ve travmalara maruz kalmış olduklarını görürüz. Doğal afetler, savaş ve terör olayları, suça bulaşma, ailelerinin yaşadığı krizler, ciddi ekonomik sıkıntılar, ebeveynlerin boşanması, dışlanma, ayrımcılık vb. gibi durumlar yaşanan olumsuzluklardan bazılarına örnek olarak verilebilir. Bazı öğrencilerin gelişimi bu zorluklar karşısında olumsuz etkilenirken bazılarının gelişimi bu zorluklara rağmen beklenenden çok daha iyidir. İkinci gruptaki bu öğrencilerin yaşadıkları güçlükler ya da olumsuz yaşam olayları sonrasında sanki yeniden doğmuş gibi hayata çok daha farklı bir pencereden baktıklarına şahit oluruz. Hatta bu öğrenciler yaşadıkları onca sıkıntıya rağmen beklenenin ötesinde bir akademik başarıya ve sağlıklı bir ruh haline sahiptirler. Modern psikoloji akımları bireylerin bu zorlu koşullar altında hayata nasıl daha iyi tutunduklarını anlamak için pusulalarını güçlü özelliklerin tanımlanmasına çevirmiştir. Bunun açıklaması, kendimizi ve başkalarını tanıma yolculuğumuzda karşılaştığımız olumsuz yaşam olayları ile nasıl başa çıktığımızı anlamamızı sağlayan “yılmazlık (resilience)” kavramı içinde saklıdır. Yılmazlık, yaşanan zorluklar karşısında varabileceğimiz bir son noktayı değil, tam aksine yaşam boyu yeni yaşantılar ve durumlar karşısında gelişip güçlendiğimiz bir süreci tanımlar.

Yılmazlık kavramına 1970’lerde gelişim psikolojisi alanında, risk altında olan çocuk ve ergenlerin, iyi bir uyum sağlama ve başarı hikâyeleri incelenerek dikkat çekilmiştir. Türkiye’de ise ilk kez Öğül-müş (2001) tarafından, I. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu’nda yılmazlık konuşulmaya başlanmıştır. Dünya literatüründe olduğu gibi Türkçe literatürde de yılmazlık farklı şekillerde kavramsallaştırılmıştır: psikolojik sağlamlık (Gizir, 2004; Kararırmak, 2007), dayanıklılık ya da psikolojik dayanıklılık (Basım ve Çetin, 2010), kendini toplama gücü (Terzi, 2006). Tüm bu kavramların ortak noktası

yılmazlığın temeli olan zorluklara rağmen beklenenden daha iyi bir gelişim ve ruh hali sergilemektir.

Yılmazlık ilk tanımlamalarında bir kişilik özelliği olarak kavramsallaştırılmıştır (bakınız; Garmezzy, 1993). Bir başka açıdan ise yılmazlık, olumsuz yaşam olaylarına genel uyum ve adapte olmak biçiminde ifade edilmiştir (Masten ve Coastworth, 1998). Günümüzde geline nokta yılmazlık bireyin çevresi ile olan dinamik etkileşimini içeren süreçlerle açıklanır (Luthar, Cichetti ve Baker, 2000). Özellikle yılmazlığın kavramsallaştırılmasında iki önemli durumun varlığı esastır (Masten, 2001). Birincisi, riskin varlığıdır; gelişimi tehdit eden olumsuz bir yaşantı ya da travmaya maruz kalma ve bunun tanımlanması. İkincisi ise gelişimsel süreci tehdit eden bu güçlükler ya da zorluklara rağmen beklenenden daha iyi gelişim gösterme halidir.

Kısacası yılmazlık;

- » Sabit bir durum ya da özellik değildir: Geliştirilebilir ve güçlendirilebilirdir.
- » Zamana karşı görecelidir: Çocukluk döneminde yılmazlık özelliği sergileyen bireyler, ilerleyen yaşam dönemlerinde aynı özellikleri sergilemeyebilirler.
- » Alana özgüdür: Yılmazlık, aile yılmazlığı, akademik yılmazlık gibi farklı alanlar içinde incelenebilir.

Risk altındaki öğrencilerin yaşadıkları zorlukların üstesinden nasıl gelecekleri yılmazlığın kilit noktasıdır. Bu kilit noktanın açılımında da çocuk ve ergenin içinde bulunduğu okul, aile gibi sistemin içerdiği koruyucu faktörler bulunur. Bu da yılmazlığa sosyal-ekolojik bir bakış açısı getirir. Sosyal-ekolojik açıdan bakıldığında yılmazlık bireysel bir sürecin ötesinde çocuk ve ergeni çevreleyen aile, akran, okul, toplum, kültürel yapı, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi sistemin daha geniş çerçevede vurgulanmasını gerektirir (Ungar, 2005). Türkiye’de ise yılmazlığın sosyal-ekolojik bağlamda tartışılması 2012 yılında Prof. Dr. Yaşar Özbay’ın yürütücülüğünde ha-